

ULUSLARARASI HUKUK KARŞISINDA İLKE VE ÖLÇÜT OLARAK DEMOKRASİ

(Genel Nitelikte ve K.K.T.C.'nin Kurumsallığı Bağlamında Önermeler)(*)

Sevgili Gündüz Ağabeyime

Ümit HASSAN

Siyasal Teori'nin temel kavramlarının Uluslararası Hukuk disiplini ile ilişkili olarak ele alınması, ve yine, Uluslararası Hukuk'un da "kendi"ni bu ilişkilerin dinamizmi ile yeniden düşünmesinin sağlayacağı boyutları sürekli gündemde tutmak gerekiyor. Söz konusu ilişkiler ağında netleşen doğrultular demokrasi odağında birleşmekte.

"Devlet" - "Egemenlik" - "Meşrûiyet" vb. temel kavramların bir çeşit kavrayış(lar) olarak değerlendirilmesi ve bunların içerisinde yer aldığı dinamik boyutların, gelişme/değişme yönlerinin irdelenmesinin, UA Hukuk'a yeni açılımlar kazandırılması çabalarına yardımcı olacağı düşünülmeli. Ne var ki, karşı çıkılması ilk bakışta zor gibi duran bu yaklaşım, pek çok halde (gerek Siyasal Teori'de gerekse Uluslararası Hukuk disiplini ve UA siyaset alanında UA Hukuk'un normlarına yönelik veya UA Hukuk'a norm kazandırma pratiklerinde) sınırlandırılmakta; hipotetik bir "bugün"e varılincaya kadar sözde geçerli kılınıp bu belirli kesitte statikleştirilmektedir. Böylelikle, tarihsel gelişim artık "bugün"e ulaşmıştır, orada dondurulabilir; "yarın"a yönelen muhtemel gelişim/değişimler projeksiyona alınmaz ya da belirli güdümlü görünümlele yeünilir.

Değişik uzmanlaşma alanlarının analiz araçlarını birlikte irdelemek, tabiatıyla, disiplinler-arası bir yaklaşımı gerekli kılıyor. Bu ön koşulla yola çıkılarak sözü edilen kavrayışlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi gerekir. Böylece, asıl hedefe, doğrudan ilişkilerin değişiminin incelenmesi konumuna erişilebilir.

(*) Kıbrıs Türk Mülkiyetiler Birliği tarafından Lefkoşa'da Atatürk Kültür Merkezi'nde düzenlenen ve yazarın, Prof. Dr. Şükrü S. Gürel ile birlikte katıldığı "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Egemenlik Hakkı" konulu konferanstaki 4-12-1991 tarihli konuşmasına esas olan metin.

Çerçevemizi belirginleştirmeye çalışırsak :

A. Devlet - Egemenlik - Meşrûyet kavrayışları bir faktörler kümesi. Kendini belirleme hakkı/ilkesi ve buna yönelik ögeler bir faktörler kümesi.

B. Faktör kümeleri arasındaki ilişkiler.

C. Dinamik olarak, yarına yönelik trend açısından, sözkonusu ilişkilerin gelişim/değişim'inin incelenmesi.

Böyle bir yaklaşımın işleyebilmesi, gerçekleştirilmesi, ortak bir tarihsel paydayı / analiz aracını gerekli kılıyor. Ya da, tersinden bakarsak, geçmişten geleceğe yönelen, yönelmesi için çaba gösterilmesi zorunlu olan bir değer böyle bir yaklaşımı mümkün kılıyor, ki bu da, demokrasi anlayış/kavrayışı; Siyasal Teori - UA İlişkiler - UA Hukuk düşünce ve pratiklerinin ortak paydası olarak, (fikir bağlamında) demokrasi anlayışı, (tarih - toplum bağlamında) demokrasi irade, yeterlilik ve kararlılığı önermesi olarak belirginleşiyor.

Değişik alanların / disiplinlerin analiz araçları, demokratik örgütlenme ve demokratik işleyiş doğrultusunda değerlendirilebilir ve aynı zamanda bu perspektifte yeniden üretilebilir. Bu böylece ortaya konulduğunda, tabiatıyla, soyutlama düzeyinde bir taslak ortaya çıkıyor. Bu taslağın, yaşanan, somut hayat bakımından politik / hukuksal gelişimin bir evresinde yakalanmış olması ve canlandırılarak sürdürülmesi lâzım geliyor.

Özetlersek, bu düşünce aşamasında iki tema belirmiş oluyor: Birincisi, kavrayışlar-arası ilişkiler manzumesinin genel olarak demokrasi odağında nasıl bulunduğu, ve ikincisi, yine aynı ilişkilerin belirli -somut- tarihsel olaydaki izdüşümüne uygulanması. Örneğin, "uygulama", Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ölçeğinde gerçekleştirilebilir.

Şimdi, bilerek bir takdim-tehir yapılabilir. İkinci temanın birinci tema içerisinde vücut bulması keyfiyetine sadık kalınmakla birlikte, anlatım kolaylığı sağlamak bakımından, önce ikinci hususa, somut tarihsel sürece kısaca değinilebilir. Öyle denilebilir ki, geçmişten geleceğe muhtemel gelişmelerin en hassas bir biçimde "yakalanma"sının dikkate değer örneklerinden biri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin somut varlığında yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı Denktaş'ın, Kuzey Kıbrıs halkının iradesini yansıtan iki mektubu, böyle bir "ân"ı yakalamış bulunmaktadır. Bu mektuplar, sonraki gelişmeler ve yeni tutumlar ne olursa olsun, ilke ile eyleyişin bütünselleştiği bir temel bildiri(m) / bildirge niteliğindedir. Bunlar, (15 Kasım 1983, Bildirge'nin -Proclamation- ardından) Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne (Sekreteri'ne) gönderilen 16 Kasım 1983 ve 30 Mart 1984 tarihli mektuplardır.

16 Kasım Mektubu'nun, 12 Mart 1985 ve 5 Mayıs 1985 hedeflerine uzanan sürecin önemli bir aşaması olması bakımından, özel bir anlamı olduğu düşünülmelidir. 16 Kasım 1983 mektubunda yeralan devlet ögesinin tanımlanmasında, oluşan Devlet'in niteliği, onun demokratik mahiyeti itibariyle açıklanmaktadır. Dikkati çeken husus, bildirimdeki ilkesel tutumdur, ve burada, somut olarak oluşturulan devlet'in tanımlanmasını aşan bir tavır sergilemesi mevcuttur: Bu gibi bildirim olaylarındaki "demokrasi" adlandırma ve demokratik sıfatlandırmalarını aşan; sözünü ettiğimiz "demokrasi paydası"nın uluslararası platformun somut işleyişine yansıtılması / taşınmasını amaçlayan bir eğilim izlenmektedir. (Bu ilkesel bildirim, ayrıca, 17

Kasım 1983'de BM'deki basın konferansında, ve yine aynı tarihteki, Güvenlik Konseyi'ne yönelik hukuksal açıklamalarla desteklenmiştir. 2 Aralık tarihli Washington Post'ta yeralan açıklama da aynı doğrultudadır.) Nitekim, 15 Kasım Mektubu'nun içeriği 30 Mart Mektubu'nun içeriği ile birlikte düşünüldüğünde, 16 Kasım'da «Demokratik Kurumlar» tanımı düzeyinden kalkılarak bir ilkesel düzeyin amaçlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

16 Kasım 1983 Mektubu'nun bir işlevi, Anayasallık çerçevesi bildirmek olmakla birlikte, aynı zamanda, hedef-demokrasi'yi, ilke-demokrasi'yi de işaretlemek şeklindedir. Mektuptaki, "çağdaş devlet" in "bütün işlevleri" ibâre ve ifadeleri böyle anlaşılmalıdır. Öte yandan, 30 mart 1984 Mektubu'ndaki halklar arasındaki "eşitlik" in "bütün bakımlardan" geçerli sayılışı, kendini-belirleme hakkı'nın bu bağlam içerisinde değerlendirilmesi de, konunun aynı demokrasi ilkesi temelinde ele alındığını göstermektedir.

Kısaca, Devlet - Egemenlik - Meşruiyet (analiz) araçlarının UA İlişkiler ve UA Hukuk araçlarıyla dinamik bir ilişki içerisinde düşünülmesi ve bu ilişkinin demokrasi paydasıyla ele alınmasını önermek nasıl mümkün idiye, somut yaşanmışlık politik arayışları bakımından da böyle bir ilkesel payda arayışları örneği / örnekleri mevcuttur. KKTC örneği, çekirdek olarak, kendisinden yedi - sekiz yıl sonra başlayan gelişmelere de esas olacak bir hüviyete sahiptir.

Bu noktada UA egemen politikalar bakımından akla gelen bir çelişki olağan karşılanmalıdır. KKTC'nin demokrasinin ilke düzeyinde düşünülmesini öneren doğrudan / dolaylı davranış ve açıklamalarının; UA Hukuk yorumlarıyla ve UA politika pratikleriyle engellenmeye çalışılması, örneğin bir kendini-belirleme ve tanıma konularındaki engelleyici tutumlar- bütün bunlar bir yandaki olumsuz faktörler. Öte yanda, UA politika bakımından, demokrasi talepkârlığının, devletlerin birbirleri için demokratik olma, insan haklarını fiiliyata geçirme uyarılarını tek tek ve UA kuruluşlar eliyle gündemde tutmaları - diğer yandaki "olumlu" faktörler. Bu eğilimlerin aynı zamanda yürütülebilmesinin içerdiği çelişki, ilk bakışta, hem genel olarak hem de KKTC bakımından bir talihsizlik gibi görülse de, uzun vâdede, umud edilen bakımından, yeni arayışların habercisi sayılmalıdır. Çünkü, durum, demokratik örgütlenme'yi de içeren ve asıl, demokrasi ilkesini amaçlayan bir temel siyasanın gerekleriyle uyum halinde olan demokratik-olma ve demokrasiyi-ilke düzeyinde-hedefleme davranışını bir ölçüt olarak, yeniden formüle edilecek biçimiyle, UA Hukuk alanına dahil etme arayışının göstergesidir. KKTC de, yaşamak zorunda bırakıldığı sosyal-siyasal pratikler ne olursa olsun, ve temeldeki ekonomik cenderelerin sıkıntısı dolayısıyla sözkonusu pratiklerde amaçlanan düzeyden geri kalınmasının üstesinden gelinemediği deneyimlerle de boğuşsa, başlangıçtan beri, demokrasiyi ilke düzeyinde amaçlayan yolu seçmiştir.

KKTC örneğini öncelikle "takdim" etmek, böylelikle, sadece KKTC örneğine öncelik vermek için değil ve fakat genel nitelikteki önermelerimizi somut ölçekteki işaretlerle sunmak üzere "tehir" etmiş bulunduğumuz genel nitelikteki önermelerimize geri dönebiliriz. Dünyada sınırlar ve politikalar geometrisindeki en önemli yeni boyut, şüphesiz, halkların (eski) devletleri içerisindeki konumlarını değiştirme gayreti. Bu gayretler, egemen-devlet olma yolundaki hareketlilik ile içsel - demokratik platform taleplerinin bir çok halde birlikte yürütülmesi biçiminde oluşturuluyor. Tabiatıyla, zeminler farklı ve seçilen yollar da ayrı olabiliyor. Bununla birlikte, gayretlerin böylece ifade edilmesi sözkonusu. Bu gelişmeler, Devlet'in literatürdeki "olumlu rolü" -

"olumsuz rolü" tartışmasını da yeniden gündeme getirmekte. Dolayısıyla, "muhtemel gelişme" faktörünün, belki bu dönemde, status quo faktörünü gerileteceği umulabilir.

"Devletin genel rolü" ve UA platformda devletin işlevselliği konuları millî-devlet'in (ya da millet-devlet" olayının) konumuyla ilgili. Millî-devletin, barış ve güvenlik, ayrıca dünya toplumunda sosyal adalet için bir engel mi yoksa bir avantaj mı olduğu tartışması yeniden, yeni gelişme / bilgi / temenniler ışığında gündemde tutulacak. Bu tartışma, ister istemez, halkların UA platformda devlet olarak -örgütlenerek yeralması eğiliminin bir ilke düzeyinde yeniden tartışılmasını da beraberinde taşıyor.

Kaos'u önlemenin yolunun, "kendini-belirleme hakkı'nın mevcut (dar) yorumlarından mı geçtiği", yoksa, "birarada varolma'nın yeni bir çerçevesini çizmenin (alternatifini yaratmanın) kaçınılmaz olarak Devlet - Egemen Devlet - Meşrûiyet- Kendini belirleme hakkı konularının yeniden düşünülmesi anlamına mı geleceği" tartışması kendini her zamankinden daha fazla hissettirmektedir, öyle görünüyor ki daha da hissettirecektir.

Tekrar vurgularsak, bağımsız - egemen devlet'in UA varlığının, kendini - belirleme hakkı'nın dar yorumlarıyla tıkanıklığa uğratılması gayretleri değişmelidir; umulur ki, değişecektir. "(Yeni bir) Devletin egemenlik ve bağımsızlığının UA yasal düzen tarafından tanındığı, dolayısıyla belirlendiği" görüşü, ya da, "devletlerin yaşam hakları ile bireylerin yaşam hakkı arasında analogiler kurulamayacağı" gibi status quo'cu iddialar, gittikçe büsbütün zorlama olacaktır. Ve yine, Egemenlik - Meşrûiyet - Kendini belirleme hakkı halkalarının insan hakları fenomeniyle sadece felsefi bağlantısı olduğu, bu bağlantının da felsefi görüşlerden yalnızca birini meydana getirdiği de, aynı doğrultuda, revaç bulabilecek görüşler arasında yer almayacaktır.

Söz konusu muhtemel gelişmeler, demokrasi odağı konusundaki önermemizin somuta yansıma biçimlerinden birini oluşturuyor. Böylelikle, demokrasi ilkesinin, UA normlarına tam anlamıyla yansımaları, bir ölçüt olarak da ortaya çıkması kaçınılmaz sayılmalıdır. Bu açıdan insan hakları, devletin mahiyeti ve kendini-belirleme temaları karşısında önermelerimizin nasıl biçimlenebileceği üzerinde durmak yarar sağlayabilir.

İnsan Hakları, ilk bakışta, demokrasi ilkesinin, -tematik olarak- bir parçası gibi algılanabilirse de, asıl, onun varolmasını mümkün kılan bir özsu işlevine sahip. Bu bakımdan, "insan haklarının korunmasının dış politikaların hedefi olması" ya da "olmaması" gerektiği yönündeki (özellikle zaman zaman A.B.D.'de revaç bulan) tartışmaların, konuyu "evetleyen"ler lehinde gelişme göstermesi de, insan'ın ve hakları'nın gerçekte ne kadar amaçlandığına bağlı oluyor. Haliyle, "insan haklarının korunmasının dış politika hedefi" olması doğrultusundaki pek çok beyan da, UA politika(lar) yumağı içerisinde, laf'ın ne ölçüde niyet taşıdığı sorusunu beraberinde getiriyor. Yine de, "galibiyet" ibresinin "olması gerektiği" taraftarlarına yönelik olduğu açık. UA örgütlerin ve/veya devlet politikalarının "insan hakları konusunda zaferler" diye sunduğu, (tabiatıyla, gerçekten çok önemli olan, gerçekten beşerî bir idealin yansıması anlamını taşıyan,) bireylerin hayatlarının kurtarılışı; insanların siyasal nitelikli cezalardan kurtarılmaları, özellikle işkenceye son verilmesi gibi insan haklarının (hayatı, ihmâl edilemez; fakat son tahlilde) tekil korunması olayından; halkların korunması, kendilerini korumaları yollarının UA platformda açık tutulması gibi insan haklarının asıl çoğul ve genel boyutu her zamanki gibi gündemdedir. Ama bu, şimdi, UA politikalar

düzeyinde değil, UA Hukuk'un statikleştirilen kural ve genel uygulama eğilimlerinin gözden geçirilmesini ve yenilenmesini zorunlu kılacak bir biçimde vücut bulmalıdır.

Hukuk öğretisinin çalışma alanı (hukuk doğmatığı) ile hukuk teorisi nasıl bağlantılıysa, örneğin, anayasal uygulamadan kopuk bir temel haklar teorisinin getireceği açıklamalar (kendi arkitektonilerinde yetkinlik gösterebilir bile) yürürlükteki hukuk açısından yarar nasıl sağla(ya)mıyor ya da etkileri ancak dolaylı ve sınırlı olabiliyorsa; paralel anlamda, benzeri (fakat daha gevşek dokudaki) bir durum, uluslararası Hukuk için de geçerli olabiliyor. Bu bağlamda, insan hakları konusundaki felsefi örgünün, temel haklar ve özgürlükler hukuksallığında, (bir) anayasal normlar dizisi/dizgesi itibarıyla taşıdığı önem de vurgulanmalıdır. "İdeal" olan ile pozitif hukuk arasındaki fark ve görelilikler gözetildiğinde, (görece) ideal olan'ı ağırlıkla dikkate alma eğiliminin mevcudiyeti, felsefi bir tercih olmak yanısıra, UA platformda da (yeniden formüle edilerek ve hukuksallaştırılarak) hesaba katılmalıdır. Bunu mümkün kılacak iç hukuk düzenlemelerinin de sözkonusu temenni ile sarmallaştığı meydana. ("İç - Hukuk" bakımından ön şartlar, örneğin, KKTC Anayasası'nın çeşitli maddelerinde aranabilir/ bulunabilir : madde 1, 8/3, 15/2, 24/1 vd. .)

Demokrasinin bir işleyiş olarak sunulmasından ötede, bir (beşeri) ilke düzeyinde belirmesi, **devletin mahiyeti** konusuya da ilgili.

Liberal - demokratik görüşçe nazaran, devletin "hakemlik" vasfı ön plana çıkar, bu da çoğulculuk ile kaynaşır. Bu husus, önemli ölçüde, "olması gereken" açısından (da) işlenir. Öte yandan, sosyalistler arasındaki, devlet'in, "görece özerk bir kuruma dönüşmesi" tartışması, ona, "hegemonya güden" ya da "görelili bir hegemonya güden" nitelendirmeleriyle yaklaşılmasına (da) yol açmıştır. Bu yaklaşımların ve onların türevlerinin de, şimdi, geleceğe doğru, devlet'in UA ilişkiler ve UA Hukuk faktörü olarak yeniden ve daha yakından ele alınmasını gündemde tuttuğu söylenebilir. Diğer bir deyişle, devlet'in hegemonik oluş ya da görece hegemonya yaratmadan varolabilme vasıf ve özellikleri, devlet'in yekpâreliği tartışmaları, yine dönüp (dönüp) demokratik işleyiş - demokrasi ilkesi ilişkisi bağlamında incelenmektedir, daha da incelenecektir. Bu arayışın hayata geçirilmesi, en çok, devlet'in yapısının, **kendini-belirleme** ve **tanı(n)ma** koşulları açısından, bir ölçüt olarak değerlendirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu ise, anayasal düzenleme ve uygulamaların, gelgeç politik tercih ve kaygılar düzlemi, ya da en fazlasıyla, yarı-hukuksallaştırılmış temenni metinleri düzleminden alınarak, hukukî temeller ve normlar zeminine taşınması anlamına gelmektedir. Ve asıl, bu koşul, ön-şart olma keyfiyetine yönelik olmak kadar, gittikçe, -olabildiğince- yeter-şart olma keyfiyetine dönüştürülebilmelidir.

Bu arada, devlet'in temelinde felsefi (ve mitolojik) olarak yer alan **meşrûyet fikri**, çeşitli UA anlayış ve eylemsellikler bakımından meşrûyet gibi konuların kritik yaklaşımlarla irdelenmesi, konunun ayrılmaz ve temel bir gereğini oluşturmaktadır. bu tarz yaklaşımın, KKTC bağlam ve ölçeğinde de geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.¹

Son olarak, **kendini-belirleme** konusu üzerinde bazı işaretlerde bulunalım. Kendini-belirleme'nin felsefi anlamı, UA Hukuk açısından konumu, özellikle bu son

¹Bkz.: Metin Tamkoç, The Turkish Cypriot States : The Embodiment of the Right of Self-Determination, London 1988, ss. 7-39; özellikle, ss. 10-11, 13-15, 18-21, 29-31.

konu çerçevesinde uzmanların görüşleri geniş bir literatür oluşturur. Biz burada, "hak / ilke" tartışması üzerinde -kısaca- durmakla yetinebiliriz. Bilindiği üzere, kendini-belirleme'nin anlamı ve boyutlarının, UA anlaşma ve kararlar açısından irdelenişi (bağlamında ve bunun) yanısıra, hukuksal-yasal hak ya da siyasal ilke oluşu tartışması özel bir önem kazanmış bulunmaktadır.

Hak / İlke tartışmasındaki B.M. Andlaşması'nın (Charter) (Md. 1 pp. 2) ifadesi açısından meydana gel(ebil)en muğlak durumun; Special Committee of Friendly Relations and the Sixth Committee of the General Assembly'nin ifadesi yoluyla, kendini-belirleme'nin bir hak olduğu yorumuna görece bir ağırlık kazandırılabilmiştir² ve halen de öyle yapılmasının yolları açık tutulabilmelidir. Bu, haliyle, olumlu bir yorum. (KKTC somutluğunda bu yorumun önemi de âşikâr.) Ancak, bir noktayı, çok ihtiyatla da olsa, vurgulamamıza izin verilsin. "Halk"ın "azınlık" statüsüne sıkıştırılması gayretlerinin karşısında kendini-belirleme'nin legal (hak) olması -olumlu- keyfiyeti, onun, siyasal bir ilke olması keyfiyeti üzerinde yeniden düşünülmesini (KKTC bağlamında da böylece irdelenmesini) engellememeli. Daha doğrusu, çok muhtemelen, dünya gelişmeleri karşısında, siyasal ve özellikle ilkesel olan'ın, (bir ölçüde) pratik işlevsellik ve geçerlilik açısından, hukuksal /haksal /yasal olan'a göre "genelliği"ni ve muğlaklığını giderecek düşünce ve tedbirlere başvurulabilir. UA politikada etkili devletler (ve çevreler) böyle bir gayret içerisine girebilirler. (Somutlarsak; bildirge sırasında /öncesinde Kıbrıs Türklerinin federe devlet olmalarına benzer keyfiyetler şimdi dünya çapındaki değişik pratiklerde gitgide daha çok gündeme geleceğe benzemektedir.) Bu da, kendini-belirleme'nin ilkesel boyutlarının yeni formülasyonlarla "kutsanması"na yeniden soyunmak anlamına gelebilir.

Sonuçta, denebilir ki, özellikle II. Dünya Savaşı'nın dayatmasıyla başlayan büyük -yeniden- organizasyonun, UA ilişkiler ve Hukuk'a yansımış bulunan olumlu yönleri yanısıra, *status quo*'cu ve hattâ çok tutucu yönleri sürekli yeniden üretiliyor. Bu olumsuz kalıpların kırılması, özel çabaları gerektirmekte. "Kırılabilirlik" yönündeki temenni, egemen politikalar karşısında, pek çok kişiye naif bir umut gibi gelebilir. Ne var ki, bu politikaların, birçok devletin içerisinde bulunduğu konuma paralel bir biçimde, temel bir dönüşüme uğraması ihtimali, her türlü gayretle canlı tutulmaya çalışılmalıdır. "Yeni-Ortaçağ" umacısı, belki böyle bertaraf edilebilir. UA Hukuk'un başlıca amacının barış olması umudu belki böylece -yeniden- yeşertilebilir.

²Bkz.: Zaim M. Necatigil, The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law, özellikle s. 184.